

A zempléni mezővárosok vallási és nemzetiségi összetétele a 18–19. században*

KÓNYA ANNAMÁRIA

Abstract. The Religious and Ethnic Composition of Market Towns in Zemplén in the 18th-19th Centuries. During the 18th and 19th centuries, several significant political, social, and demographic processes took place that shaped the religious and ethnic landscape of the entire country. This development was also evident in the market towns of Zemplén. The religious and ethnic composition of the population was influenced by several factors: the ongoing, gradual process of re-Catholicization in the 18th century, the resettlement of depopulated areas after the expulsion of the Ottomans and the devastating plague epidemic, the growth of internal migration toward towns, and the massive migration and settlement of Galician Jews in these market towns. These processes were particularly pronounced in urban environments and on the country's periphery, conditions met by the towns of Zemplén.

This study examines and compares the religious and ethnic data of three market towns in Zemplén: Homonna, Gálszécs, and Nagymihály.

Keywords: religious composition, ethnic composition, Zemplén County, market town, development

A 18–19. század folyamán több fontos folyamat zajlott le, amelyek az egész Magyar Királyság vallási és nemzetiségi viszonyainak alakulását befolyásolták. A vallási fejleményeket és a nemzetiségi összetételt elsősorban a még mindig zajló csendes rekatolizáció és a pusztító pestisjárvány után elnéptelenedett területek újratelepítésének folyamata határozta meg. A 18. század első felében a felekezeti fejlődés mellett jelentős migrációs folyamatok is zajlottak: a 18. század folyamán a belső területek irányába meginduló paraszti migráció növekedése, majd a 19. században a zsidóság egyre jelentősebb betelepülése a városokba. A vidék újranépesedését elsősorban a délebbi és északi régiókból érkező új, többnyire katolikus lakosság érkezése határozta meg.

---

* A tanulmány a „VEGA 1/0527/23 Premene k dejinám reformácie a rekatolizácie a inych aspektov ich doby na Slovensku „ című tudományos prokejt támogatásával készült.

A nemzetiségi viszonyokat a vizsgált időszakban ugyanazok a folyamatok befolyásolták, mint a vallási átalakulást. A városok népességszerkezetét a 17. század végi népességcsökkenés és az azt követő, a 18. század első felében bekövetkezett telepítések következményei határozták meg. A városi népesség képét tovább alakította a belső migráció, amely a 19. században a zsidó bevándorlással párhuzamosan meginduló asszimiláció következtében az önmagát magyarnak valló lakosság számának növekedésében nyilvánult meg.

Ezek a folyamatok sok tekintetben a városi környezetben és az ország periferiáján váltak hangsúlyosabbá, de megfigyelhetők a zempléni mezővárosokban is. E mezővárosok jelentősége annak is köszönhető volt, hogy Zemplén vármegyében nem voltak szabad királyi városok. A zempléni mezővárosok különösen fontosak voltak a kereskedelem, a társadalom és a kultúra fejlődése szempontjából (Homonna, Nagymihály, Varannó, Terebes, Gálszécs, Sztropkó, Szinna). Ebben a tanulmányban három ilyen település – Homonna, Nagymihály és Gálszécs – példáján követjük nyomon közelebbről az etnikai és felekezeti változások menetét.

A felekezeti viszonyok átalakulása 18–19. században

Zemplén vármegye mezővárosainak újkori vallási fejlődését a 16–17. században kezdődő folyamatok határozták meg. A reformáció következtében ezek a települések a reformáció és a kialakuló megszülető protestáns egyházak fontos központjaivá váltak (kivételt ez alól a legészakibb járások – Szina, Sztropkó – képeztek). A 17. század felső harmadtától, az udvar rekatolizációs politikájának következtében jelentős volt a katolikus egyház befolyásának növekedése, a század második felére pedig ezek a tendenciák még inkább felerősödtek. A kálvinista lakosság számára negatívan hatottak a 18. század elejének eseményei is, amikor a Rákóczi-szabadságharc után folytatódott a rekatolizáció, és tömeges betelepítés indult. Ez a belső migráció annak a következménye volt, hogy a török kiűzése után sok terület elnéptelenedett, az északi vármegyékben pedig a pestisjárványok és az utolsó Habsburg-ellenes felkelések háborús eseményei jelentős népességcsökkenést okoztak. E területek benépesítése során népességtelődés történt az északi régiókból dél felé, a megtizedelt kálvinista városokba nagyszámú római és görögkatolikus lakosság érkezett, ami a vallási helyzet jelentős változását eredményezte. A legtöbb esetben a római katolikus lakosság került az első helyre a városok vallási szerkezetében, őket követték a görögkatolikusok, majd a reformátusok, akik vagy teljesen eltűntek, vagy csak jelentéktelen kisebbséggé váltak. A zsidó lakosság a 18. században csak marginális részét képezte a népességnek.

A 19. század folyamán a galíciai zsidók bevándorlása erősödött. A század második felében pedig már fontos helyet foglaltak el a zempléni városok lakosságának körében.

A legtöbb esetben ők lettek a második, sőt egyes helyeken a legerősebb vallás. A városokba irányuló következő bevándorlási hullám, amely a felekezeti és etnikai összetételt is megváltoztatta, 1849 után, de különösen 1867 után kezdődött. A jobbágyság eltörlése után sok hajdani jobbágy nem tudta fenntartani a gazdaságát, ahogy megfigyelhető volt ez a kézművesek és a munkások körében is, így ők emiatt a városokba költöztek. Sok zsellér és zsidó is elhagyta a falvakat, és jobb munkalehetőség reményében nagyobb településekre költözött. A 19. század végén megindult tömeges kivándorlással összefüggésben a görögkatolikusok száma csökkent, amivel párhuzamosan a kis református gyülekezetek ismét megerősödtek.

Gálszécs

A reformáció idején Gálszécs a protestantizmus egyik legjelentősebb központja volt Zemplénben, ezért a 18. század elején még mindig itt volt a legnagyobb református gyülekezet.¹ Az egyre erősödő rekatolizáció miatt azonban nagy károkat szenvedett, így a 18. század folyamán a római katolikus egyház lett a legerősebb Gálszácsen. A városi plébánia a környékbeli katolicizmus központjaként funkcionált. A plébánosi tisztséget a 18–19. század fordulóján (1796–1828) Keczer Menyhért töltötte be. A görögkatolikus egyház valamivel kevesebb hívővel rendelkezett. A Munkácsi Görögkatolikus Püspökség egyházközségeinek sematizmusa szerint 612 hívője volt a városban. Gálszécsnek leányegyháza volt a közelben elhelyezkedő Kohanóc falu. A plébánosa a 18. század végén Krutsay Mihály volt. A munkácsi egyházmegye plébániáinak következő összeírásakor, 1806-ban a gálszécsi plébániának 665 hívője volt, élén Bundzák János plébános és egyben esperes állt. A 18. században egy kis református gyülekezet is működött a városban. Fennállásában nagy szerepe volt II. József és II. Lipót toleráns valláspolitikájának. A gyülekezet az 1880-as években új templomot épített az egykori vágóhíd helyén.

A kisebb létszámú evangélikusok még a 18. század utolsó harmadában sem hoztak létre saját egyházi szervezetet. A zsidók legalább a 18. század közepe óta éltek folyamatosan Gálszácsen, de a legrégebbi adat a városban élő zsidókról 1669-ből származik. Az 1735-ös zsidóösszeírás egy 6 fős zsidó családot sorol fel. Feltételezhető, hogy a következő években a gálszécsi zsidó közösség létszáma növekedett, amit a mára már használaton kívüli temetőben található 18. századi sírkövek nagy száma is bizonyít. Valószínű, hogy ebben az időben már létezett egy zsidó vallási közösség imaházzal és egyéb kultikus intézményekkel. A zsidók jelenlétére utal az 1794-es összeírás is, amely többek között olyan neveket sorol fel, mint Holländer, ami zsidó bérlőket feltételez.²

¹ Kónya–Kónya 2010: 110–113.

² Kónya 2009: 84–85.

A 19. század első felében a mezőváros lakosságának felekezeti összetétele hasonló maradt a korábbi évtizedekéhez. A római és a görögkatolikus egyház maradt a legnagyobb, körülbelül ugyanannyi hívővel; a 18. század végétől a zsidók száma is gyorsan nőtt, így a kis református gyülekezet lett a város legkisebb egyházi szervezete. Az 1828-as adatok szerint 1055 lakos volt római és görögkatolikus, 198 protestáns, a zsidók száma pedig már elérte a 250-et.³ Vallási összetételre vonatkozó adatokat az 1841-es népszámlálás is tartalmaz, sajnos csak a férfiakra vonatkozóan, így ebben az esetben csak a különböző felekezetek arányos képviseléséről kapunk képet. A római katolikusok 26%-kal a legnagyobb arányt képviselték, őket szorosán követték a görögkatolikusok (24,75%), majd a zsidók 23,76%-kal. Az evangélikusok 14,6%-át, a reformátusok pedig csupán 10,89%-át tették ki Gálszécs lakosságának.⁴

A 19. század első fele jelentősebb változásokat hozott a református egyház és a zsidó vallási közösség számára. A református egyházközséget 1824-ben nagy katasztrófa érte, amikor a város összes egyházi épülete leégett egy tűzvészben. A templomnak csak a puszta falai maradtak meg, az iskola, a parókia és a melléképületek is teljesen leégtek. A helyi lelkész fáradhatatlan erőfeszítéseinek köszönhetően azonban viszonylag rövid idő alatt sikerült pótolni ezeket a súlyos veszteségeket. A református gyülekezet megsegítése érdekében nyilvános gyűjtést is tartottak, amelyhez nemcsak a református gyülekezetek, de református vagy evangélikus földbirtokosok, például a Forgách, Vandernáth grófok és mások is hozzájárultak pénzzel vagy építőanyaggal. Így 1825-ben a templomot újjáépítették, és újra berendezték.⁵

Azonban a zsidó lakosság növekedett a legdinamikusabban. 1828-ban 251 zsidót tartottak számon Gálszécsen, az 1831-es bérlők összeírásakor 56, az 1837-es állandóan letelepedett zsidók összeírásakor pedig 43 zsidó családot írtak össze. Ekkorra már önállóan működő zsidó egyházközösség is működött a városban, imaházzal, fürdővel és más szükséges kultikus létesítményekkel, amely ezáltal egy nagy rabbinikus és anyakönyvi kerület központjává vált.⁶

A 19. század második felére a lakosság felekezeti szerkezete jelentősen megváltozott. Az első helyen a zsidók álltak, akik 1189 fővel Gálszécs lakosságának közel 35%-át tették ki. Őket követték a római katolikusok (1117 fő), akik a lakosság 32,8%-át, és a görögkatolikusok (911 fő), akik a lakosság 26,7%-át alkották. A protestánsok-reformátusok 111 fővel és 3,2%-os részesedéssel, valamint az evangélikusok 76 fővel, 2,2%-kal, csupán a lakosság kisebbségét képezték.⁷

³Nagy 1828: 439.

⁴MNL BAZVL IV.2001.h. 278. cs, Loc. 353, No. 30 1841.

⁵Péter 1903: 18–23.

⁶Kónya 2009: 85.

⁷Kónya 2009: 86.

Homonna

A Drugeth család rekatolizációs tevékenységének eredményeként Homonna lakosságának többsége a 18. század folyamán római katolikus volt, a római katolikus plébánia volt a város legfontosabb egyházi szervezete. A város mintegy 1000 lakosából 1749-ben 819-en voltak római katolikusok, ebből 616 volt felnőtt és 203 gyermek. A 18. században a városban egy plébánia volt, amely több leányegyházközséggel is rendelkezett. A század második felében a homonnai anyaegyházhoz hat filia tartozott.⁸ A homonnai plébános egyúttal a zempléni főesperes-helyettes is volt. A század elején a plébánosi tisztséget Balogh István töltötte be, aki nyilvánvalóan a jezsuiták és a ferencesek missziós tevékenységét próbálta folytatni, mivel úgy hírlett róla, hogy hatására „sok eretnek, lutheránus és zsidó is áttért a katolikus hitre”.⁹

A 18. században a városban a görögkatolikusok száma a korábbi időszakhoz képest megnőtt. 1749-ben már 174 görögkatolikus vallású lakos élt Homonnán. A kőből épült görögkatolikus templom 1717-ben épült, de valószínűleg már korábban is állt egy fatemplom a helyén. Amint a korábbi időszakokból származó feljegyzésekből kiderül, a hívek száma és a görögkatolikus egyház vagyona Homonnán fokozatosan növekedett.¹⁰

A protestánsoknak ebben az időszakban nem volt egyházi szervezetük Homonnán. 1749-ben mindössze 6 protestáns élt a városban. A 18. század folyamán a homonnai zsidók száma fokozatosan nőtt, és a század második felében kezdték megalapozni saját közösségüket és annak főbb intézményeit. Az 1725-ös zsidóösszeírás két zsidót – Salamonovics Mihályt és Jozefovics Izraelt – jegyzett fel a városban, 1736-ban pedig 6 zsidó vallású személy élt Homonnán. Tíz évvel később, 1746-ban már két zsidó család élt a városban, ami összesen 9 zsidó lakost jelentett. 1752-ben szintén két zsidó bérlő élt a mezővárosban. Egyikük neve Izer, aki fogadós volt, Shalamon pedig molnár. A városban élő zsidók száma az 1760-as évek első felében annyira megnőtt, hogy 1764-ben elkezdték építeni az első imaházat.¹¹

Homonnán a 18. század végén tehát a római katolikus egyház maradt a domináns felekezet, azonban a városban két másik felekezet, a görögkatolikusok és a zsidók száma is nőtt. Érdekes megjegyezni, hogy a görögkatolikusok számának növekedése ellenére az 1780-as évek végén a hatóságok megpróbálták felszámolni a városban lévő görögkatolikus templomot és plébániát, és a plébánia székhelyét a templommal együtt Hazsínba költöztetni, amit a homonnai és kudlóci lélekszám alacsony voltával indokoltak. A templom helyén (annak lebontása után) Van Dernáth gróf egy parkot és nyaralót kívánt létrehozni (vagy bővíteni), és felajánlotta a plébániának, hogy ezt

---

⁸ Hazsín, Kurucfalva, Mislye, Helmecke, Peticse, Hazsín, Kohány.

⁹ Kónya 2002: 97–98.

¹⁰ Kónya 2002: 98–100.

¹¹ Kónya 2002: 100.

a területet elcseréli gróf Csáky Istvánnal, hogy Házsínban templomot és plébániát építhessen. Hasonlóképpen, ugyanebből az okból megpróbálta bezárni Homonnán a görögkatolikus iskolát és azt a rektorral együtt Házsínba költöztetni, ahová a közeli görögkatolikus falvakból könnyebben járhatnának a gyerekek. Az 1890-es évek elején Homonnán 210 görögkatolikus élt, és a filiák közül csak Házsínban volt magasabb a lélekszám. Homonnához tíz filia tartozott: Házsín, Lácfalva, Nagykemence, Kiskemence, Várjeszenő, Kurucfalva, Mislye, Laborcbér, Kohány, Homonnazávod.¹²

A 18. század utolsó két évtizedében azonban a legdinamikusabb növekedést a zsidó közösség élte meg. A törvényi korlátozások feloldása és Homonna és Gácsország közelsége – ahonnan a zsidók többnyire érkeztek – gyors növekedést eredményezett számukban. Míg az 1780-as évek közepén (1787) a hatóságok 26 zsidó családot tartottak nyilván a városban, addig 1788-ban már 56 család, összesen 260 zsidó lakos élt Homonnán. Legtöbbjük kereskedelemmel foglalkozott, vagy az uradalmi regáléjogok bérlője volt. A zsidó lakosság gyors növekedése sikeres gazdasági tevékenysége és a törvényi korlátozások felszámolása következtében még a 18. század vége előtt megvalósult, ami magával vonta a város saját vallási szervezetének, a zsidó hitközségnek a létrehozásához a szükséges intézmények megalakulását. Az 1790-es évek első felében a zsidók követelték, hogy a régi imaházat új zsinagógával váltsák fel. Az első ismert rabbi Pinkes Loires volt, aki az 1790-es évek második felében tevékenykedett.¹³

A 19. század első felében nem történtek jelentősebb változások Homonna vallási összetételében. Továbbra is a római katolikus egyház volt a legnépesebb, de a görögkatolikus és a zsidó lakosság is jelentősen növekedett. Az 1828-as statisztikai adatok szerint Homonna 2666 lakosából 1986 katolikus, 666 zsidó és 14 protestáns (evangélikus és református) volt.¹⁴

A római katolikus gyülekezet maradt tehát a város legfontosabb és legnagyobb egyházi szervezete. Összetétele, vagyona, nyugdíjai és működése nem sokat változott az előző időszakhoz képest. A 19. század második évtizedében (1816-ra) 1490 római katolikus vallású lakos élt Homonnán, ami az összlakosság több mint háromnegyedét tette ki.

A második legnépesebb keresztény egyház a városban a görögkatolikus volt. Mivel az 1828-as statisztika nem tett különbséget a két felekezethez tartozó katolikusok között, és a római katolikus egyházközségek számai erősen alulbecsültek, nem lehet pontosan meghatározni, hogy számszerűen hogyan alakult a város unitus közössége. 1806-ban 149 görögkatolikus élt Homonnán. Feltételezhető, hogy ez a szám a következő időszakban fokozatosan nőtt.¹⁵

---

¹² Kónya 2002: 113.

¹³ Kónya 2002: 113.

¹⁴ Nagy 1828: 439.

¹⁵ Udvari 1990: 144.

A felekezetek közül a zsidó közösség volt a legdinamikusabban fejlődő, amely a 19. század első felében a legintenzívebb számbeli növekedést mutatta. Míg az 1780-as évek második felében a II. József kori népszámlálás 260 zsidót jegyzett fel a városban, addig 50 évvel később már 666-an éltek itt, ami több mint 150%-os növekedést jelentett. A zsidó lakosság intenzív vándorlása a következő időszakban is folytatódott, és egyetlen év alatt (1846) 18 zsidó vándorolt be a városba. Annak ellenére, hogy a városban élő zsidók gazdasági tevékenysége jelentős hasznot hozott – az árendából, a kereskedelemből vagy a cenzusból –, az 1840-es években igyekeztek szabályozni a városba való beáramlásukat, és különösen a szegény lengyel zsidók Galíciából történő bevándorlását megakadályozni. Ezért 1846-ban elrendelték 38, eredetileg külföldről származó, a városban letelepedett és ott érvényes engedély nélkül élő zsidó vallású személy kitoloncolását.¹⁶ Azonban még ezek a lépések sem tudták megállítani a zsidó lakosság bevándorlását, amely a következő időszakban is folytatódott.

Még a 19. század második felében is a város lakosságának többsége római katolikus volt. Homonnán 1851-ben 1815 római katolikus élt, akik az összlakosság mintegy 68%-át tették ki.¹⁷

Az 1860-as évek végére a római katolikusok száma és a város felekezeti struktúrájában való részesedése is csökkent. 1869-ben 1602 római katolikus vallású lakos élt Homonnán, ami az összlakosság 47%-át, azaz kevesebb mint felét jelentette.¹⁸ A következő évtizedben a római katolikus hívők száma a városban 1986-ra emelkedett, így az arányuk az összlakosságon belül elérte az 53%-ot.¹⁹

A város második legerősebb keresztény felekezete hagyományosan a görögkatolikus volt. Homonnán 1851-ben 203 görögkatolikus vallású lakos élt, ezzel a város felekezeti szerkezetének mintegy 7%-át tették ki.²⁰ Számuk 1869-re 321-re nőtt, ami az összlakosság 7,8%-át jelentette.²¹ 1881-ben ez a szám ismét kissé emelkedett, 332-re, és ezzel együtt a lakosság teljes felekezeti összetételének aránya is, amely elérte a 8%-ot.²²

A városban a 19. század utolsó harmadában alakult meg, illetve állt helyre a református egyházszervezet. Bár addig is voltak reformátusok vagy evangélikusok a városban, ők a lakosságnak csak kis százalékát tették ki, ezért nem is tudtak egyházközséget alakítani. Az 1851-es adatok alapján megállapítható, hogy Homonnán 14 protestáns (0,5%) élt.²³ 1869-re számuk már elérte a 39-et, 1881-ben 119 hívővel pedig már

---

¹⁶ ŠAP DH 338: Conscription über sämlichen zu der Homonnauer Judengemeinde gehörenden Juden vor das Jahre 1806/7. é. n.

¹⁷ Fényes 1851: 115.

¹⁸ MNL BAZVL XV.83. A. 24. 1869.

¹⁹ Népszámlálás, 1880. 2. 1882: 387.

²⁰ Fényes 1851: 115.

²¹ MNL BAZVL XV.83. A. 24. 1869.

²² Népszámlálás, 1880. 2. 1882: 387.

²³ Fényes 1851: 115.

a lakosság több mint 3%-át tették ki, így hozzájárultak a város felekezeti struktúrájának színesítéséhez.²⁴ A homonnai evangélikus egyházközség 1880-ban alakult a helyi protestáns – a mindkét felekezethez tartozó – lakosok kezdeményezésére. Az eredeti elképzelés szerint önálló egyházközségnek kellett volna lennie, amelyben a bánócsai református és a kladzányi evangélikus gyülekezet lelkészei szolgáltak volna. 1885-ben azonban református missziós gyülekezetté alakult át, és 1889-ben kapta első missziós lelkészét, Szölössy Jozefet Sátoraljaújhelyről. Szölössy távozása után Réz László, a századforduló kulturális életének fontos alakja lett az új lelkész. A kis gyülekezet az adományoknak és a közgyűjteményeknek köszönhetően igen dinamikus fejlődött. Az 1890-es évek végén 144 protestáns élt Homonnán, közülük 98 fő volt református, és 46 fő pedig evangélikus.²⁵

A zsidó lakosság száma a 19. század második felében tovább növekedett, és kezdett a római katolikus lakossággal egyenlő szintre kerülni. 1851-ben 666 zsidó élt a városban (25%),²⁶ 1869-ben már 1477 izraelita volt²⁷ (43%). Az 1880-as években azonban 1280 főre csökkent számuk,²⁸ így tehát az összlakosság 34%-át tették ki.

Nagymihály

A nagymihályi felekezeti és etnikai viszonyok alakulásában a szatmári béke utáni időszakban szintén több jelentős változás következett be. A lakosság vallási szerkezete megváltozott a 17. század végéhez képest. A Zemplén és Ung vármegyék északi kerületeiről történő intenzív bevándorlás következtében a katolikus egyház vált uralkodóvá. A 18. század első évtizedeiből azonban nem maradtak fenn adatok a lakosság felekezeti összetételére vonatkozóan, a legrégebbiek az 1740-es évek végéről származnak. Ezek szerint a város mintegy 640 lakosának 47%-a római katolikus, 39%-a görögkatolikus, 4,8%-a református, 3,7%-a evangélikus²⁹ és 3%-a zsidó volt.³⁰

Ebben az időszakban a római katolikus egyháznak voltak a legfontosabbak a pozíciói. A város lakóinak csaknem fele és a birtokosok nagy része is katolikus volt. A szatmári béke után a birtokosok is áttértek (ha még nem tették volna), ezzel párhuzamosan a helyi református egyházközség (a magyar és a szlovák egyházközség is) a plébániatemplommal, az épületekkel, az iskolával és a használt ingatlanokkal együtt szintén a katolikus egyház tulajdonába került. Nagymihály végleges rekatolizálásának

²⁴ MNL BAZVL XV.83. A. 24. 1869.

²⁵ Réz 1899: 157.

²⁶ Fényes 1851: 115.

²⁷ MNL BAZVL XV.83. A. 24. 1869.

²⁸ Népszámlálás, 1880. 2. 1882: 387.

²⁹ AKRA Protocollum Canonicae Visitationis. Districtum Homonensem 1749.

³⁰ Grünvald–Scheiber (szerk.) 1963: 101.

pontos éve nem ismert, de az 1720-as évekre biztosan katolikus lett. A nagymihályi római katolikus plébániának több közeli faluban is volt filiája, általában vegyes római és görögkatolikus vagy katolikus és protestáns szlovák lakossággal. A 18. század közepén ide tartozott: Zuhogó, Kisverbóc, Lasztómér, Čečehov, Vrbovec, Lastomír, Betlenfalva, Karaszna, Mocsarány, Taplyán, Sztrányán, Ungpéteri és Sámogy. A plébániatemplom, a parókián és az említett ingatlanokon kívül a plébánia akkoriban egy kórházzal (szegényházzal) és két temetővel rendelkezett.³¹

A 18. század első felében Nagymihály második legerősebb vallása a görögkatolikus volt. Nem tudni pontosan, hogy a görögkatolikus egyház mikor kezdte meg működését a városban. Kezdetei az 1711 utáni ruszin bevándorlási hullámhoz köthetők. Lehetséges, hogy bizonyos időszakokban a görögkatolikusok még többségben is voltak, ugyanis az 1749-től rendelkezésre álló adatok nagyon fontos helyzetükre utalnak. A város lakosságának közel 40%-át tették ki. Nagymihály görögkatolikus lakossága a tapolányi plébánia alá tartozott. Fatemploma valamikor a 18. század második vagy harmadik évtizedében épült.³²

Az előző időszakban a domináns református népesség a harmadik helyre esett vissza, és alig tette ki a lakosság 5%-át. A jobbágyok és parasztok mellett valószínűleg a földbirtokosok egy része is köztük tartozott. A reformátusok 1711 után végleg elvesztették templomukat, mindkét parókiájukat és egyéb vagyonukat. A város területén már nem volt egyházi szervezetük. Szervezetileg valószínűleg a kisverbóci református egyházközséghez tartoztak, ahová a környező falvakból is jártak kálvinisták.³³

A még kisebb létszámú evangélikusok, akik a lakosság valamivel több mint 3,5%-át tették ki, hasonlóképpen nem rendelkeztek saját egyházi szervezettel Nagymihályban. Ők, a környező falvak evangélikusaihoz hasonlóan, a pazdicsi anyaegyházhoz tartoztak.

A 18. század első felében a zsidók voltak a legkisebb létszámú felekezet. Az 1720-as évek első felében érkeztek a városba, más bevándorlókkal együtt. A nagymihályi zsidókról szóló első jelentések 1724-ből származnak, és több bérlőre is hoznak adatokat. A zsidó lakosság 1725-ös összeírása azonban csak egyetlen zsidó családot tartott nyilván a városban, Lajbovich Izákét. Hasonlóképpen egy másik, 1735-ös összeírás is csak Pinkasovics Hersek családját jegyezte fel, amely a cselédekkel együtt 8 tagú volt. Két évvel később már 14 zsidó élt a mezővárosban, köztük 5 felnőtt férfi. Számuk tovább nőtt, így az 1746-os zsidóösszeírás 8 családot és összesen 20 zsidó vallású személyt jegyzett fel a városban. Az 1750-es évek végén azonban már csak 3 zsidó család élt Nagymihályban. A nagymihályi zsidók kereskedelemmel, kézművességgel és – ami akkoriban nem volt általános – mezőgazdasággal is foglalkoztak. Ezt bizonyítják

³¹ AKRA Protocollum Canonicae Visitationis. Districtum Homonensem 1749.

³² Hadžega 1936: 75–76.

³³ AKRA Protocollum Canonicae Visitationis. Districtum Homonensem 1749.

a parasztgazdaságok zsidó földbirtokosainak 1743-as adatai. Zsinagóga, imaház vagy egyéb imahelyek létezése ebben az időszakban még nem dokumentált.³⁴

Nagymihály felekezeti fejlődését a 18. század második felében a római katolikus egyház dominanciája és további megerősödése jellemezte. Pontos adatok az egyes felekezetek tagjainak városi számáról ebből az időszakból nem állnak rendelkezésre, a korabeli beszámolók azonban egy megközelítő rekonstrukciót lehetővé tesznek. Az 1773-as egyházi vizitáció szerint Nagymihály és Sztrányán³⁵ községekben 784 római katolikus vallású lakos élt, míg maga a mezőváros mintegy 500 római katolikus vallású lakossal rendelkezett.³⁶

A dinamikusan fejlődő görögkatolikus egyház hagyományosan a második leg-erősebb felekezet volt Nagymihályban. A század második felében tagjainak száma tovább növekedett, és számos változás történt a szervezetében. A hívek számának gyors növekedése miatt hamarosan sürgető kérdéssé vált egy új vagy kibővített fatemplom építése, és napirendre került egy önálló parókia létrehozásának kérdése is. A római katolikus egyház akkori uralkodó helyzetére jellemző, hogy Vidrai János plébános 1760-ban, a lakosok kezdeményezésére megpróbált függetlenedni a tapolyai egyháztól és saját plébániát létrehozni.³⁷

A görögkatolikus lakosság életében az egyik legjelentősebb esemény az új kőtemplom építése volt, ami nyilvánvalóan a régi fatemplom helyén készült el. A barokk-klasszicista stílusú Szűz Mária Születése-templom, amely Mária Terézia alatt a kamara tervei alapján épült, 1772-ben készült el.³⁸ Nagymihályban 1782-ben önálló görögkatolikus egyházközséget hoztak létre. A városon kívül ide tartozott a sztrányani és kisverbóci egyházi gyülekezet is.³⁹ Az 1790-es évek elején (1792) a plébániának 996 híve volt, akik közül 469-en a városban, a többiek pedig a közeli településeken éltek. A plébános ebben az időben Theodorovits Miklós volt.⁴⁰

A század második felében a protestánsok száma tovább csökkent. 1773-ban 46 evangélikus (Sztrányannal együtt) és 12 református volt. A protestáns lakosság a pazdicsi evangélikus gyülekezethez tartozott.⁴¹

Bár nem olyan ütemben, mint más zempléni városokban (pl. Homonnán), de a helyi zsidó közösség itt is növekedett ebben az időszakban. Míg 1773-ban 40 zsidó élt Nagymihály és Sztrányán településen, addig 1786-ra a város zsidó lakossága 74-re emelkedett. Az 1782-es népszámlálás 8, az 1787-es pedig 10 zsidó családot regisztrált.

³⁴ Kónya 2007: 112.

³⁵ Ma a városhoz tartozó falu.

³⁶ AKRA Protocollum Canonicae Visitationis. Parochiae Nagymihalyiensis 1816.

³⁷ ŠAP SM 940 é. n.

³⁸ Schematismus venerabilis... 1825: 164.

³⁹ AKRA Protocollum Canonicae Visitationis. Parochiae Nagymihalyiensis 1816.

⁴⁰ Bendász–Koi 1994: 105.

⁴¹ AKRA Protocollum Canonicae Visitationis. Parochiae Nagymihalyiensis 1816.

A tagok számának és a vagyon szintjének gyors növekedése miatt a század második felében ez a közösség függetlenítette magát a pazdicsi zsidó közösségtől, és saját szervezetet hozott létre. Az első zsinagóga létezését Nagymihályban 1786-ban dokumentálták, ami talán inkább csak egy imaház (bet hamidrash) lehetett.⁴²

Nagymihály vallási életében jelentős változások nem történtek a 19. század első felében. A római katolikus egyház megmaradt az első helyen, a görögkatolikus felekezethez tartozók száma enyhén növekedett, ezzel szemben a reformátusok és evangélikusok száma a városban kissé csökkent. A zsidó közösség növekedése a városban tovább folytatódott, sőt erősödött, és a század közepe előtt már létszámban is meghaladta mind a református, mind az evangélikus egyházat.

1828-ban Nagymihály lakossága 2118 fő volt: 1852 római és görögkatolikus (87,4%), 84 protestáns (evangélikus és református felekezethez tartozó, 4%) és 182 zsidó (8,5%).⁴³ Mivel sem ebben, sem a későbbi népszámlásokban sem szerepel külön a római és görögkatolikusok száma, csak nagyjából tudjuk megbecsülni arányukat. Az 1844. évi kerületi statisztika a város 779 jobbágytelkéről 653 katolikus (84%), 32 evangélikus (4%) és mindössze 20 református felekezetű (2,5%) lakost ad meg, de ugyanakkor 74 zsidó (9,5%) is volt közöttük.⁴⁴

A 19. század első felében a római katolikusok maradtak a legnépesebb felekezet Nagymihályban. Az 1816-os egyházi vizitáció szerint a városban 1201 római katolikus hívő élt. A nagymihályi római katolikus gyülekezet történetében fontos esemény volt az új érseki kerület létrehozása 1828 végén, amelynek székhelye a városba került. A plébániához továbbra is Karszna, Lasztómér, Mocsár, Petróc, Ungpéter, Sztrányán, Topolyán tartoztak.⁴⁵

A város második legnagyobb felekezete a görögkatolikus volt. A görögkatolikus lakosság száma a 19. század első felében folyamatosan nőtt. A munkácsi püspökség 1806-os összeírása 478 főt tartott számon Nagymihályban.⁴⁶ Az első nyomtatott sematizmus szerint 1825-ben már 593 görögkatolikus élt a településen.⁴⁷

A protestánsok aránya a városban tovább csökkent. A két felekezet hívei már csupán a lakosság 4–7%-át tették ki.⁴⁸ A közeli evangélikus falvakból (Pazdics stb.) történő bevándorlás következtében az evangélikusok száma ebben az időszakban kezdte meghaladni a reformátusokét. A század első felében a protestánsok számban és a város életében betöltött szerepükben felülmúlták a zsidókat. Mivel csak néhány évtizeddel

---

⁴² Kónya 2007: 125.

⁴³ Kónya 2007: 125.

⁴⁴ MNL BAZVL IV.2001.h. 325. Loc. 375, No. 56 1844: 45.

⁴⁵ AKRA Protocollum Canonicae Visitationis. Parochiae Nagymihalyiensis 1816.

⁴⁶ Udvari 1990: 147.

⁴⁷ Kónya 2007: 139.

⁴⁸ MNL BAZVL IV.2001.h. 325. Loc. 375, No. 56 1844: 45; Nagy 1828: 439.

korábban kezdtek el a mezővárosba költözni, ők voltak a legdinamikusabban fejlődő felekezet. Számuk már az 1930-as évek elején meghaladta a 200 főt (1831-ben 212 fő), és tovább nőtt. 1828-ban 8,5%-ot tettek ki, 1844-ben pedig a város lakosságának közel 9,5%-át tették ki.⁴⁹

Nagymihály zsidó lakosságáról sok adatot szolgáltat az 1831-es zsidóösszeírás. Ekkor a városban összesen 212 zsidó lakos élt. A 36 zsidó családból mindössze 9 bevándorló származott nem Nagymihályról. A városnak ekkor már fejlett zsidó hitközsége volt, minden fontos kultikus épülettel és alapintézménnyel bírtak. A nagymihályi zsidó hitközségnek saját önkormányzata is volt, melynek élén hasonló személy állt, mint a városi bíró és annak helyettese. A 19. század első felében a nagymihályi zsidó hitközség volt a központja a rabbikerületnek, amely a Zemplén és Ung vármegye területén lévő falvakat foglalta magába. A kerület élén egy rabbi és egy elnök állt, aki 1845-ben Brand Simon volt.⁵⁰

Mint a város életének minden területét, a vallási helyzetet sem hagyták érintetlenül a 19. század második felében bekövetkezett jelentős változások. A római katolikus egyház továbbra is meghatározó volt a felekezeti fejlődésben, de fokozatosan elvesztette abszolút többségét, és csak relatív fölénye maradt meg. Ugyanakkor tovább nőtt a görögkatolikus egyház részesedése, de különösen a zsidó népességnek és vallási szervezetének, a hitközségnek a gyors növekedése volt jelentős.

A század közepén, 1851-ben 1280 római katolikus, 612 görögkatolikus, 60 evangélikus mindkét felekezethez tartozó és 170 zsidó élt Nagymihályban.⁵¹ Húsz év alatt (1869) a római katolikusok száma 1703-ra, a görögkatolikusoké 845-re, a zsidóké 858-ra nőtt. Az evangélikusok száma 73, a reformátusoké 37 volt.⁵² 1881-ben a felekezeti arányok némileg megváltoztak, a község lakosai közül 1793-an vallották magukat római katolikusnak, 896-görögkatolikusnak, 130-an evangélikusnak, 55-en pedig reformátusoknak. A zsidó lakosság száma 1094-re nőtt.⁵³

A város vallási életében a római katolikus egyház továbbra is vezető szerepet töltött be. Híveinek aránya a lakosság vallási összetételében 41–60% között változott. A második, majd a század vége felé a harmadik legnagyobb felekezet a városban a görögkatolikus volt. A görögkatolikusok száma gyorsabban nőtt, mint a római katolikusoké, és a fél évszázad alatt körülbelül megduplázódott. Ez elsősorban a környező falvakból történő tömeges bevándorlásnak volt köszönhető. Arányuk a lakosság felekezeti szerkezetében ebben az időszakban 24% és 29% között mozgott. A két protestáns egyház helyzete nem sokat változott. Kezdetben az evangélikus egyház volt nagyobb létszámú,

⁴⁹ Kónya 2007: 139.

⁵⁰ Kónya 2007: 139.

⁵¹ Fényes 1851: 129.

⁵² MNL BAZVL XV.83. A. 24. 1869.

⁵³ Népszámlálás, 1880. 2. 1882: 383.

de a század vége felé a református hívek száma jelentősen megnőtt. Bár ez több mint 200%-os növekedést jelentett, arányuk a város vallási összetételében még ekkor is alig érte el a 3,5%-ot. Ez valószínűleg a vidékről történő bevándorlásnak, valamint a déli kerületekből származó számos magyar tisztviselő letelepedésének is köszönhető volt. Az evangélikusok a pazdicsi gyülekezet filiájához, a reformátusok pedig a lasztoméri gyülekezethez tartoztak. A református istentiszteleteket a helyi elemi iskola épületében tartották, ahová a lasztoméri lelkész járt szolgálni.⁵⁴

A zsidó vallási közösség a 19. század második felében fejlődött a legdinamikusabban. A nagymihályi zsidók száma egyre nőtt, aminek következtében fokozatosan a lakosság felekezeti összetételének közel egyharmadát tették ki, sőt a század vége felé a második legfontosabb felekezet lett a városban. 1865-ben olyan esemény történt Nagymihályon, amely jelentősen meghatározta a város helyét az egész ország zsidóságának történetében. Ekkor 24 rabbi gyűlt össze a városban, és kilenc rendeletet hirdettek ki a zsidó közösségeken belüli reformtörekvések ellen. Ezek szerint tilos volt a jiddis nyelven kívül más nyelven prédikálni, olyan zsinagógában prédikálni és imádkozni, amelynek közepén almemor van, tilos volt zsinagógát építeni toronnyal, tilos volt a funkcionáriusoknak „miseruhát” viselni, tilos volt a női galériát rács helyett korláttal elválasztani, tilos volt a zsinagógában gyülekezeti énekeket énekelni, tilos volt olyan zsinagógába belépni, ahol ilyen énekeket énekelnek, tilos volt zsinagógában házasságot kötni, és tilos volt bármilyen vallási szokást megváltoztatni. Ez a kilenc tilalom, amelyet akkor összesen 71 konzervatív rabbi írt alá, a magyar zsidóság egységét hivatott megvédeni a zsidó életet modernizálni és az új társadalmi viszonyokhoz igazítani kívánó reformszárnyal szemben.⁵⁵

Az etnikai viszonyok átalakulása 18–19. században

Mint ahogyan a bevezetőben már említésre került, a zempléni régió vallási és nemzetiségi fejlődését a 18–19. század folyamán hasonló vagy egymással összefüggő tényezők határozták meg. A vizsgált időszakban az országos politikai és társadalmi változásoknak, valamint az előző időszak eseményei hatásának következtében a vizsgált mezővárosok lakosságának vallási és etnikai összetételében jelentős változások következtek be. Míg a 17. század folyamán a Felső-Zemplén déli részén fekvő mezővárosokban túlnyomórészt magyar–szlovák vegyes lakosság élt (Gálszécs és Nagymihály magyar többségű), az északabbra fekvő településeken (Varannó, Homonna) is viszonylag nagy arányban találkozunk magyar etnikummal.

⁵⁴ Közlemények. In Felső Zemplén, 1897, 17. IV.: 87.

⁵⁵ Bárkány–Dojč 1991: 406.

A városokban ennek a népcsoportnak a többségét a hivatalnokok, hajdúk, uradalmi cselédek és a városi lakosság nagy része alkotta.

A 18. század elején, az utolsó rendi felkelés háborús eseményei és a pestisjárvány után, amely akkoriban főként az ország keleti térségét sújtotta, Zemplén déli és középső részének nagy területei elnéptelenedtek, vagy jelentős mértékben megfogyatkozott a lakosság. Mivel e területek újratelepítése kulcsfontosságú volt a gazdaság újjáépítéséhez, 1711 után megkezdődött az elnéptelenedett déli vidék tömeges benépesítése az északi járásokból származó szlovák és ruszin lakosokkal. A fent említett események következtében a magyar lakosság, amely a városok lakosságának többségét vagy nagy százalékát tette ki, eltűnt Homonnáról, Varannóból, valamint Nagymihályból, és kisebbségben maradt Gálszécsen. Helyükre új szlovák és ruszin lakosság került. A 18. század végétől fokozatosan egy másik nemzetiség is megjelent, mégpedig a német, a zsidó lakosság növekvő beáramlása miatt.

A 19. század első felében a magyarosodás folyamata befolyásolta a zempléni városok nemzetiségi összetételét. A hazafiság erősödésével és a politikai liberalizmus megjelenésével összefüggésben a polgárság egy részének, a hivatalnokságnak és a szabad foglalkozásúaknak, köztük sok zsidónak az asszimilációja zajlott le. Elkezdődött a zsidó lakosok magyarosodása. Szintén a 19. század második felében, különösen 1867 után, megkezdődött a vidékről érkező szlovák lakosság és a galíciai zsidók beáramlása mindkét városba (Nagymihály és Gálszécs). A 19. század vége felé a magyarosodás újabb hulláma érintette a lakosság etnikai szerkezetét, amikor a többnyire zsidó, kevésbé szlovák lakosság önként felvette a magyar identitást. Emellett az urbanizáció eredményeként magyar tisztviselők, csendőrök és tanítók is érkeztek, ami a magyar nemzetiség jelentős erősödését eredményezte, különösen a német, kevésbé a szlovák nemzetiség rovására. Ez az etnikai fejlődési tendencia Zemplénben egészen 1918-ig fennmaradt.

Gálszécs

A 16–17. században jelentős volt a magyar lakosság aránya Gálszécs mezővárosában. A városban számos magyar nemes és jobbágy család élt. A 18. század elején pestisjárvány és az utolsó rendi felkelés háborús eseményei is sújtották Gálszécsset, melynek következtében a város csaknem elnéptelenedett. A válságos időszak lezárulását követően tömeges bevándorlás indult, aminek következtében a város etnikai összetétele jelentősen megváltozott.

Az első népszámlálás, amelyet II. József parancsára 1784–87-ben végeztek el, 193 házat és 286 családot jegyzett fel a mezővárosban, 1352 lakossal.⁵⁶ Etnikai szempontból

⁵⁶ Danyl–Dávid (szerk.) 1960: 274.

Gálszécs a századfordulón viszonylag homogén volt, a szlovák etnikum jelentős túlsúlyával. Mindössze néhány református nemes telepedtek le a városban, rajtuk kívül még a kézművesek egy része beszélt magyarul. A zsidók valószínűleg német nyelvűnek vallották volna magukat. Önálló etnikumot alkotott a cigányság, akik a 18. század második felétől éltek Gálszécsen. Az 1771-es összeírás 4 cigány családot sorol fel.⁵⁷

A város etnikai szerkezetéről pontosabb adatokat az 1881-es népszámlálás szolgáltat, amely a lakosság nemzetiség vagy anyanyelv szerinti pontosabb megoszlását adja meg. Hagyományosan a szlovákok domináltak a városban, akik a lakosság több mint felét (55%, 1725 fő) tették ki ekkor. A második legnépesebb nemzetiség a német volt, akik 771 fővel a lakosság közel negyedét (24,6%) alkották. A német lakosságot azonban szinte teljes egészében a németként összeírt ortodox zsidók alkották. A magyarok 503 fővel (16%) a harmadik fő népcsoportot képviselték Gálszécsen. Érdekes megjegyezni, hogy a görögkatolikusok nagy száma ellenére egyetlen lakos vallotta magát ruszinnak.⁵⁸

Homonna

Homonna esetében is a lakosok nemzetiségi szerkezetében a szlovák volt az uralkodó népcsoport, a kisebbséget alkotó magyarok többnyire a nemesség és a polgárság képviselői voltak. Homonna etnikai viszonyaiban a 18. század folyamán nem mentek végbe jelentős változások. A város lakosságának többsége szlovák volt, amit a népszámlálásokban szereplő családnevek is bizonyítanak. Homonna görögkatolikus lakosainak egy része a ruszinok közé tartozott. Rajtuk kívül egy kisebb magyar csoport is élt a városban, amely főleg a tisztviselőkből és az uradalmi alkalmazottakból állt.

A 18. század folyamán egy új, etnikailag és kulturálisan is elkülönülő népcsoport, a cigányság telepedett be a városba, a zsidókhöz hasonlóan kis létszámban. Az első feljegyzés a cigányok homonnai jelenlétéről az 1728-as városi névjegyzékből származik, ekkor egy városban élő cigányt, Fedák Ferencet említik. Hasonlóképpen az 1766-os telekkönyv is említést tett cigányokról egy elhagyott jobbágytelken.⁵⁹

Homonna lakosságának nemzeti összetételében még a 19. század első felében sem történt változás. A város lakossága szinte teljes egészében szlovák volt, de a távolabbi falvakból érkező görögkatolikusok számának növekedésével a ruszin lakosság aránya valószínűleg kissé növekedett. Magyarok csak a nemesek és a mezővárosi polgárok soraiból származó egyének voltak. A lakosság összetételében a zsidók Galíciából történő bevándorlásának eredményeképpen következtek be jelentősebb változások. Mivel a zsidókat a monarchiában németeknek tekintették, ez hatással volt a város nemzetiségi

---

⁵⁷ Kónya 2009: 88.

⁵⁸ Kónya 2009: 88.

⁵⁹ Kónya 2009: 100.

szerkezetére, ahol ettől az időszaktól kezdve a németnek nyilvántartott lakosság száma kezdett növekedni. A város cigány közössége is gyarapodott ebben az időszakban. Homonnán 1823-ban már 13 cigány családot tartottak számon összesen 39 fővel.⁶⁰

A 19. század második fele a város etnikai összetételében is eredményezett némi változást. Bár a szlovák lakosság túlsúlya megmaradt, csak az 1881-es népszámláláskor sikerült pontos adatokat kapni az etnikai összetételről. 1881-ben 1780 lakos vallotta magát szlovák nemzetiségűnek, ami a lakosság közel 48%-át, azaz relatív többségét jelentette. A következő legerősebb nemzetiség a német volt, amely a lakosság több mint 30%-át (1150 fő) tette ki. Magyarok 611 ember vallotta magát, arányuk a város nemzetiségi összetételében meghaladta a 16%-ot. A városban ekkor mindössze 5 ruszin nemzetiségű lakos élt.⁶¹

Ezekből az adatokból kitűnik, hogy a magukat németnek valló lakosok száma jelentősen megnőtt. Néhány német nemzetiségű lakostól eltekintve (főként tisztviselők és gazdasági szakemberek) szinte mindannyian zsidók voltak. Hasonlóképpen a város magyar ajkú lakossága között is bizonyosan nagy számban voltak zsidók. A lakosság jelentős hányadát tették ki azonban a mezővárosi és állami tisztviselők, a tanárok és az értelmiség tagjai is, akik gyakran Zemplén más részeiből vagy távolabbi területekről érkeztek.

A népesség általános növekedésével párhuzamosan ebben az időszakban a cigányok száma is nőtt. Az 1893-as országos cigányösszeírás idején 168 cigány élt Homonnán, ami Zemplén vármegyében a legnagyobb közösséget jelentette.⁶²

A következő években a magyarok aránya jelentősen növekedni kezdett, részben a fokozódó magyarosodás miatt, de azért is, mert a helyi zsidóság magyarok kezdte vallani magát azért, hogy megkülönböztessék magukat a Galáciából bevándorlóktól, akiket hagyományosan németként tartottak számon.

Nagymihály

A 18. század eleji viszonyokat a városban két nemzetiség, a szlovák és a magyar nemesség és jobbágyainak együttélése jellemezte. Ez az állapot már az előző két évszázadban kialakult, amit két református prédikátor, egy magyar és egy szlovák jelenléte is dokumentál. A fennmaradt iratokban nem lehet meghatározni a szlovák és magyar nyelvűek arányát. A családnevek elemzése és a fennmaradt, kizárólag magyar (nem latin) nyelvű levelezés alapján megállapítható, hogy a városban valószínűleg a magyar népcsoport dominált.⁶³

⁶⁰ Kónya 2009: 127. az oldalszám kívül esik a tanulmányon!

⁶¹ Népszámlálás, 1880. 2. 1882: 387.

⁶² A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigány összeírás eredményei 1895: 24.

⁶³ ŠAP SM 1690–1711.

1711 után Nagymihályban intenzív bevándorlás kezdődött, ami jelentősen megváltoztatta a lakosság összetételét. A szlovákok itt is meghatározó népcsoporttá váltak, és a ruszinok ekkor már viszonylag nagy számban éltek a mezővárosban, sőt a korábbi időszakokban még a jobbágynépesség többségét is ők alkották. Magyarok akkoriban csak néhányan éltek a városban, többségük valószínűleg nemes volt, kisebb számban lehettek jobbágyok.⁶⁴

Az etnikai összetételben bekövetkezett változásokat a családnevek is dokumentálják. A szlovákok, ruszinok és magyarok mellett más nemzetiség is élt Nagymihályban. Az 1749-es egyházi vizitáció szerint a lakosok szlovákul és németül beszéltek. Bár a német nyelv használata csak a nemesek egy részére és a zsidókra vonatkozhat, azonban a jobbágyok között is több német családnév volt ebben az időszakban. Az 1752-es összeírásban egy lengyel személy szerepel, néhány évvel később pedig egy görög kereskedőt dokumentálnak (Bazileus Görög néven).⁶⁵

Valamikor a 18. század első felében jelent meg a cigánység Nagymihályban. Az első feljegyzés a cigányok jelenlétéről 1755-ből származik kilenc cigány megkeresztelésével kapcsolatban, amelyet egy római katolikus plébános végzett. Ekkor már 20 cigány család élt a városban, közülük 15-en római katolikus vallásúak voltak, a többiekről nem tettek említést.⁶⁶ Az 1771. évi cigányösszeírás egy tíztagú, letelepedett cigány családot jegyzett fel a városban. Ez a család Gajdo Ádámból, feleségéből és nyolc gyermekéből állt. Gajdo gróf Sztáray szolgálatban állt, római katolikus vallású volt, és kovácsként dolgozott.⁶⁷

Még a 18. század második felében is a szlovákok domináltak a lakosságon belül. A lakosság egy része azonban a ruszinokhoz tartozott, amit közvetve a ruszin nyelv vallási nyelvként való használata is bizonyít.⁶⁸ A németeket önálló, de számukban igen csekély nemzetiségként említették, amelynek többsége a zsidók közé tartozott.⁶⁹ Magyarokat a század második felében nem említene a városban, valószínűleg csak a Sztáray család és talán néhány szegény nemes beszélt magyarul.

A 19. század első felének etnikai viszonyai Nagymihályban hasonlóak voltak az előző időszakhoz. A város lakossága szinte teljes egészében szlovákokból állt. A görögkatolikusok egy része, főleg a bevándorlók, még mindig a ruszin nyelvet használták. A zsidók, akik a lakosság közel 10%-át tették ki, német nemzetiségűnek vallották magukat. Magyarul valószínűleg a nemesség képviselői beszéltek.⁷⁰

---

⁶⁴ Bel 1999: 174.

⁶⁵ MNL BAZVL IV.2005.f. 1740–1755.

⁶⁶ ŠAP SM 428 1755.

⁶⁷ MNL BAZVL IV.2001.b. 180. cs, Loc. 105, No. 714 1771.

⁶⁸ Schematismus venerabilis cleri Graeci ritus catholicorum Dioecesis Munkacsiensis 1825: 164.

⁶⁹ AKRA Protocollum Canonicae Visitationis. Parochiae Nagymihalyiensis 1773-

⁷⁰ Kónya 2007: 140.

A század második felében jelentős változások következtek be az etnikai összetételben. 1851-ben Nagymihály még szlovák–oroszl (ruszin) városként szerepelt, de az 1881-es statisztikai adatok már lényegesen más képet mutatnak. A 3969 lakosból 2382 (60%) szlovák, 727 (18,3%) német, 695 (17,5%) magyar és mindössze 15 ruszin volt. Más nemzetiséghez mindössze 1 lakos tartozott, és 24 külföldi élt a városban. 125 lakos, aki nem tartozott egyik nemzetiséghez sem, (még) nem tudott beszélni.⁷¹

A következő két évtizedben további jelentős változások következtek be Nagymihály etnikai összetételében. Az 1900-as népszámlálás szerint a 4906 lakosból 2659 (54%) magyar, 1659 (34%) szlovák, 438 (9%) német és 4 ruszin volt. Rajtuk kívül egy horvát és 109 más nemzetiségű (feltehetően cigány) lakos élt Nagymihályban.⁷² Ezek a számok a magyarok erőteljes számbeli növekedését jelzik, akik a század végére a többségi nemzetiséggé váltak. Ugyanakkor a szlovákok és a németek száma jelentősen csökkent, ami azt mutatja, hogy a népszámlálás során leginkább e nemzetiségek vallották magukat magyarnak. A szlovákok számának csökkenése az 1880-as és 1890-es években legalább részben az Amerikába történő kivándorlásnak is tulajdonítható. A német anyanyelvű lakosok azonban nem német nemzetiségűek voltak (ahogy a 18. század közepén még nagy valószínűséggel), hanem szinte kizárólag zsidók. Ők voltak azok, akik a század végére nagyrészt elmagyarosodtak, ami szintén az egyik oka volt a magyar nemzetiség ugrásszerű növekedésének a városban.

Nagymihályban is a város vezetése, iskolák, egyházak és egyesületek segítették tevékenységükkel a magyarosítási politikát, akárcsak az 1896 óta megjelenő Felső Zemplén című helyi lap vagy a magyar nyelv terjesztésére és népnevelésre létrehozott egyesület (Magyar nyelvet és népnevelést Zemplén vármegyében terjesztő egyesület). A városban magyar óvoda működött, és törekedtek egy magyar polgári leányiskola létrehozására is. Az egyre erősödő magyarosodást a gyarapodó a magyar utcanévek is jelezték.⁷³

A három zempléni mezőváros lakosainak felekezeti és nemzetiségi összetételére vonatkozó adatok alapján megállapítható, hogy fejlődésük hasonló tendenciákat mutat. Bár a 18. század elején Gálszécsen még viszonylag erős volt a református gyülekezet, a 18. század folyamán, akárcsak Homonnán és Nagymihályban, a katolikus egyház vált dominánssá. A második legelterjedtebb felekezet mindhárom városban a görögkatolikus volt. Mint már többször említve volt, e felekezet növekedésének magyarázata a folyamatos rekatolizáció és a városokba az északabbra fekvő területekről érkező új népcsoportok betelepülése volt. A vallási, majd a nemzetiségi átalakulás másik

⁷¹ Népszámlálás, 1880. 2. 1882: 383.

⁷² Népszámlálás, 1900. I. 1902: 268.

⁷³ Kónya 2007: 156.

meghatározó tényezője a 18. század második felében a zsidók intenzív bevándorlása volt Galíciából – ahonnan különösen a Habsburg Monarchiához csatlós (1772–1795) után érkeztek Magyarországra –, illetve a környező falvakból. A mezővárosokban megfelelő feltételek álltak rendelkezésükre gazdasági tevékenységükhöz, és nem akadályozták őket üzleti tevékenységükben ugyanazok a korlátozások, mint a szabad királyi városokban. A zsidó közösség gyors számbeli növekedését és gazdasági felemelkedését II. József toleráns politikája tette lehetővé, akinek 1785-ben kiadott *Gentis Judaicae Reglementatio* című rendelete szinte minden korábbi, különösen a zsidók gazdasági tevékenységére vonatkozó tilalmat és korlátozást eltörölt. Számuk a 19. században kezdett még nagyobb mértékben növekedni. A 18. század folyamán a magyar lakosság visszaszorulása következett be, helyükre ruszinok, szlovákok, cigányok és németek kerültek. A 19. században az állami politika eredményeként a magyarok száma ismét növekedett. Ennek oka egyrészt a bevándorlás (tisztviselők, tanítók), másrészt pedig a magyarosodás volt, melynek során a szlovákok és a zsidók különböző okokból ugyan, de egyaránt a magyar nemzetiséghez csatlakoztak.

FORRÁSOK

Archív Košického rímskokatolíckeho arcibiskupstva. (AKRA)

Protocollum Canonicae Visitationis, Districtum Homonensem. 1749.

Protocollum Canonicae Visitationis, Parochia Nagymihalyiensis. 1773.

Puncta seu Articuli Canonicae Visitationis Ecclesiae et Parochiae Nagymihalyiensis. 1816.

Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára (MNL BAZVL)

Szirmay–Kazinczy–féle történelmi iratok. 1214–1786 (IV–2001/b.)

Conscriptio Singanorum, Processus N. Mihalyiensis, 1771. (180. cs., Loc. 105, No. 714.)

Közgyűlési, bizottmányi és megyei közigazgatási iratok (IV–2001/h.)

A Nagymihályi kerület népessége összeírása 1844/45. 1844. (325. Loc. 375, No. 56)

Adózók és zsidó bérlők összeírása 1740–1850. (IV–2005–f)

Zemplén vármegyei 1869. évi népszámlálási iratok levéltári gyűjteménye. A. 24.

Járási áttekintés a jelenlevő népesség nem, vallás, állapot, honosság, jelen- és távollét és műveltségi fok szerint. 1869. (XV.83.)

Státny Archív, Prešov (ŠAP)

Drugeth Humenné, (DH 338)

Súpis Cigánov Michaliovciach z r. 1755. (SM 428)

Vidrai János pap levele Sztáray Mihály grófnak a görög katolikus templom és plébánia építésé kapcsán. (SM, 940 1742–1771, Fasc.11, 55.doboz)

Rôzne dokumenty z rokov (SM 1690–1711)

A Magyar Korona Országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve. 1882: 2. kötet. Budapest.

A Magyar Szent Korona Országainak 1900. évi népszámlálása. 1. A népesség általános leírása községenként. 1902: (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 1.) Budapest.

A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigány összeírás eredményei. 1895: (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 9.) Budapest.

Bel Matej 1999: *Zemplínska a Užská stolica. Preklad z jazyka latinského.* Bratislava.

Fényes Elek 1851: *Magyarország geographiai szótára II.* Pest.

Grünvald Fülöp – Scheiber Sándor (szerk.) 1963: *Az első országos zsidó conscriptiók. 1725–1748.* (Magyar–zsidó oklevéltár 7.) Budapest.

Nagy Ludovicus 1828: *Notitiae Politico–Geographico–Statisticæ Inclyti Regni Hungariæ, Partiumque Eidem Adnexarum.* (1.) Pest.

Péter Mihály 1903: *Adatok a gálszécsi ref. egyház történetéhez.* Sátoraljaújhely.

Schematismus venerabilis cleri Graeci ritus catholicorum Dioecesis Munkaciensis. 1825: Buda.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Bárkány, Eugen, Dojč, Ľudovít 1991: *Židovské náboženské obce na Slovensku.* Bratislava.

Bendász István – Koi István 1994: *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészégeinek 1792.évi katalógusa.* (A Vasvári Pál Társaság füzetei.) Nyíregyháza.

Danyl Dezső – Dávid Zoltán (szerk.) 1960: *Az első magyarországi népszámlálás, 1784–1787.* Budapest.

Hadžega, Vasilij 1936: *Dodatki do istorii Rusinov i ruskoj cerkej v byv. Prosvěta* (7–12.)

Kónya, Annamária – Kónya, Péter 2010: *Kalvínska reformácia a reformovaná cirkev na východnom Slovensku v 16. – 18. storočí.* Prešov.

Kónya, Péter 2007: *Michalovce od 18. storočia do roku 1918.* In: Dekela, Vladimír – Jáger, Mikuláš (szerk.): *Dejiny Michaloviec.* 100–189.

Kónya, Péter 2002: *Od protihabsburských povstaní do konca monarchie.* Humenné v rokoch 1670 – 1918. In: Fedić, Vasil (szerk.): *Dejiny Humenného.* Humenné.

Kónya, Péter 2009: *Dejiny Sečoviec v 19. storočí.* In: Ordoš, Jan (szerk.): *Sečovce.* Prešov, 82–104.

Kónya Annamária: A zempléni mezővárosok vallási és nemzetiségi összetétele a 18–19. században

Réz László 1899: *A Drugethek és Homonna reformációja*. Sátoraljaújhely.

Udvari István 1990: *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészségeinek 1806. évi összeírása*. Nyíregyháza.